

”Kärlig förening imellem tvende gode grannar...” – Den dansk-svenska neutralitetseskadern 1756

Författare: Jakob Seerup

Översättning från danska: Klas Helmerson

På sensommaren 1756 dundrade otaliga kanonskott ut över Flekkerø i norska skärgården. Detta område, som ligger sydväst om Kristiansand, omgavs av mindre befästa öar och tjänade traditionellt som samlingsplats för danska konvojer inför längre sjötåg, exempelvis till Medelhavet. De många kanonskotten på Flekkerøfjorden avfyrades inte i vrede. Tvärtom var det fest och glada dagar. Det var livlig trafik in och ut i fjorden, och en sällsynt förbrödring mellan traditionella fiender. Det var den förenade dansk-svenska neutralitetseskadern som möttes. Anledningen var det krig, som rasade mellan Storbritannien och Frankrike och deras allierade, det preussiska sjuårskriget, som hade inletts detta år.

Även om de många förenade fartygen var fredligt förenade och tedde sig imponerande och välordnade, sedda utifrån, så kunde man också finna frustrationer och konfrontationer internt i den sociala gemenskapen bland sjöofficerarna ombord. Åtminstone en utmaning till duell ledde till en konfrontation i land – som dock slutade utan blodsutgjutelse. Och ombord på

Jakob Seerup (f. 1975), fil.dr. i marinhistoria, är museumsinspektör vid Bornholms museum. Han har under en rad år arbetat med dansk och internationell marinhistoria i förbindelse med sitt arbete på Orlogsmuseet och Nationalmuseet i Köpenhamn. Tonvikten i hans forskning är på det långa 1700-talet med fokus på social historia och manskapsförhållanden med internationella komparativa aspekter. År 2017 tilldelades han Sjöhistoriska Samfundets forskarpris till Jan Gletes minne.

örlogsskeppet *Fyen* var oenigheten bland några av officerarna så stark, att det en dag höll på att gå snett. Löjtnanterna Breuning och Biørnsen råkade i våldsamt gräl på däck. Biørnsen hade tidigare haft konflikter med de flesta av skeppets officerare.¹ Men nu hade Breuning uppenbarligen fått nog.² Han ropade med desperat röst på sin betjänt, att denne skulle hämta hans värja. En tredje officer, Peter Schiønning, såg det hela på avstånd och skrev senare om det i sin dagbok. Han noterade att det ju skulle ha ”varit på tok, om något hade skett på skeppet”. De två eldfångda officerarna förlikades till slut, och ingenting skedde.

Föreliggande artikel ger en bild av vad det var som skedde på sommaren och sensommaren 1756 i Flekkerø. Grundat på de ganska många källorna är det möjligt att följa händelserna på så nära håll som man rimligen kan komma, med hänsyn till tidsavståndet på 250 år. Men vad som objektivt sett skedde är en sak. Något helt annat är hur de människor tänkte, som vi läser om i källorna. Hur ska vi idag förstå deras handlingar och bevekelsegrunder?

Här kan kulturhistorikern stanna upp vid företeelser, som idag tycks märkvärdiga och svåra att förstå. Genom att ge oss i kast med dessa tillsynes obegripliga händelser kan vi idag nå ner till de skikt som annars gör det förflutna främmande, och därmed uppnå större förståelse. En rad frågor tränger sig på, frågor vilkas svar kan ge en ram för förståelsen. Hur ska vi förstå duellutmaningarna och förolämpningarna och Peter Schiønningens bedömning av dem? Hur hanterade man mötet med potentiella fiender – varför acceptera att de krigförande parterna förde in sitt krigsbyte på danskt vatten och handlade med det? Hur ska man tolka de många saluterna och de nästan överdrivet många artighetsbetygelserna? Dessa frågor kommer att tas upp sist i artikeln, men först ska artikelns huvudkälla presenteras.

Att vi idag kan skriva så detaljerat om förhållandena ombord på eskadern beror i framför allt på att det förutom de officiella skeppsdagböckerna också har bevarats brev och en detaljerad dagbok från expeditionen till Flekkerø. Det var den danske löjtnanten (søløjtnant) Peter Schiønning som förde dagboken. Hans omfattande samling av papper, brev och dagböcker utgör tillsammans den bästa källan till det dagliga livet i 1700-talets danska flotta.³ I hans utförliga dagböcker, uppteckningar och brev får vi ett tillägg till den kunskap som vi i övrigt har om perioden.

I 1756 års eskader tjänstgjorde Schiønning ombord på linjeskeppet *Fyen* om 50 kanoner.⁴ Fartygschef på ett annat skepp i eskadern, fregatten *Møen* om 40 kanoner, var Ole Stephansen, som bland annat hade varit i engelsk tjänst åren 1740–42.⁵ Det avspeglade sig i det sociala livet bland officerarna. Bland annat noterade Schiønning den 30 maj samma år, hur han hade varit hemma hos Stephansen på kvällen. Stephansen hade blandat hallon-saft i punschen, som slog hårt. Stämningen var hög, och man sjöng bland annat "God Save the King".

Officerarna kände alltså väl till den potentielle fienden. Några hade varit i utländsk tjänst i Frankrike, andra i England. I både den danska och den svenska flottan var det på 1700-talet allmän praxis att yngre officerare sökte tjänst i andra länders flottor för att förkovra sig – och för att kompensera att det inte fanns så mycket erfarenhet att inhämta i en flotta, drabbad av fred. Man sökte sig i synnerhet till den engelska och franska, men också till den nederländska och ryska flottan. Gränsen för utlandstjänst hade dock dragits vid grannlandets flotta. Inga danska officerare gick i svensk tjänst och inga svenska i dansk – det förbjöds uttryckligen i sjökrigsartiklarna. Så nära kontakt med "arvfienden" med därav följande avslöjanden av möjligen vitala upplysningar ansågs alltför farlig, om det åter skulle, liksom så många gånger förr, bli krig.

Men bortsett från detta grannförbehåll var sjöofficerarna på båda sidor om Öresund utpräglat internationellt orienterade i mitten av 1700-talet. Med sin internationella erfarenhet var alla dessa officerare ganska välinformerade om den politiska situationen, liksom de kände till de krigförande nationernas språk och kultur. Det skulle visa sig att engelsk- och franskspråkigheterna kom till god användning i Flekkerø denna sommar.

Intellektuella sysslor

Tiden till sjöss kunde synas lång. Naturligtvis hade en man som Schiønning möjlighet till dagliga konversationer med skeppsprästen och den "navigationsdirektør" (inspektören för navigationsundervisningen, som detta år medföljde expeditionen), och de övriga officerarna ombord. Men av och till var det naturligt att dra sig tillbaks till mer intellektuella sysslor. Sjö-

officerarna hade med sin grundliga utbildning på Sjökadettakademin goda förutsättningar att läsa och skriva. I synnerhet Peter Schiønning var mycket angelägen att göra bådadera.

Schiønning förde i hela sitt vuxna liv en separat dagbok över vad han läste och skrev.⁶ Därför kan vi kika över axeln på honom, där han sitter i sin hytt med böcker, skrivpapper och gåspenna. När skeppet på försommaren seglade i eskadern på Öresund i väntan på order att segla till Norge, använde Schiønning sina fritimmar till att läsa den ovannämnda lagboken *Kong Friderich den Femtes Søe-Krigs-Articels-Brev*. Tryckt 1752 var den år 1756 en förhållandevis ny bok. De 328 sidorna avhandlade allt från barbariska piskstraff till regler för saluter och flaggning.

I övrigt läste han flitigt under uppehållet i Flekkerøfjorden. Han läste klassiska och historiska verk: *Plinii Breve*, riddaren Terlongs "*Historiske Merkværdigheder*" och "*Den svenske Grevinde af G... Liv og Levnet*". Han läste också "*Den Engelske Spectator*". Och eftersom detta uppenbarligen var böcker som han hade lånat, såg han sig nödsakad att skriva ut särskilt goda excerpter från böckerna för senare läsning. Cirka 120 sidors utskrift blev det – detta var före kopiaorns tid.

Dessa exempel på läsning och skrivning har tagits med här, eftersom de bidrar till att komplettera bilden av en sjöofficer på 1700-talet. De visar, att åtminstone denne sjöofficer, som vi har de bästa källorna till, hade en god akademisk bas. Det är möjligt att han var unik, ett undantag. Men det är i alla fall av betydelse, när vi ska värdera hans utsaga om 1756 års eskader.

Inledningen av det prussiska sjuårskriget och dess konsekvenser i Norden

År 1756 var det krig ute i världen. Faktiskt rasade ofreden alldeles på andra sidan skären vid Flekkerø. Men Danmark och Sverige förhöll sig neutrala och förenade sina flottor för att upprätthålla neutraliteten och de båda ländernas handelsintressen till sjöss. De krigförande fransmännen och engelsmännen både utrustade sina konventionella örlogsskepp och skickade ut kaparskepp, som uppbringade den andres handelsfartyg. Dessa kapare drevs inte bara av patriotisk glöd och motvilja mot fienden. De var också

Också 1757 utrustades den danska neutralitetseskadern. Med ombord var den konstnärligt begåvade timmermansmästaren Clemens Mogensen Rønneby, som målade eskadern med många fina detaljer. Dels på ovanstående bild, där vi på vänstra sidan ser fästningen Christiansholm omedelbart utanför Kristiansands hamn. Dels på bilden på nästa sida, där vi ser tre örlogsskepp och en fregatt under insegling till Kristiansand 1757. På vänstra sidan ser vi en fästning, som bör vara Fredriksholm, med staden i bakgrunden. Fästningen och staden är inte belägna på detta sätt i verkligheten, men det måste ha varit viktigt för Rønneby att få med Fredriksholm och något av omgivningarna. Klipplandskapet återges också naivt och överdrivet, något som förmodligen avspeglar danskarnas fascination för den främmande norska naturen.

i hög grad motiverade av ekonomiska intressen. Deras byte var inte bara fiendens skepp. Det kunde också vara till exempel dansk-norska handelskepp och deras last av varor, som mycket lätt uppfattades som kontraband och konfiskerades. Sålunda kom neutrala fartyg mycket snabbt att ses som lovligt byte. Så mycket mer anledning fanns det för neutrala länder att utrusta örlogsflottorna för att åtminstone signalera en vilja att skydda de egna intressena.

För övrigt hade det varit nära att Danmark hade dragits in i kriget på fransk sida.⁷ Traktatsmässiga förpliktelser krävde att Danmark måste hjälpa Frankrike, om detta land var den kränkta parten i en konflikt. Detta var faktiskt fallet, eftersom de franska besittningarna i Nordamerika provocerat hade angripits av engelsmännen. Men den kloke danske utrikesministern Bernstorff hade fått Frankrike att förstå att Danmarks neutrala handel på längre sikt var av större värde för dem än ett danskt krigsdeltagande.

De första krigshandlingarna hade ägt rum i juni 1755 vid Nova Scotia, men inte förrän den 12 juli 1756 kom kriget så nära, att de nordiska länderna slöt ett avtal om att bilda en gemensam eskader.

Redan den 24 juni hade den danska eskaderns chef, schoutbynacht Römeling, mottagit sin seglingsorder. Även om avtalet med Sverige först trädde i kraft tre veckor senare, den 12 juli, var det alltså tillräckligt bekymmersamt för dansk sjöfart för att man skulle utrusta och avsända en efter omständigheterna ganska formidabel flotta. Först den 16 september anslöt de svenska skeppen.

Den danska eskadern om fyra linjeskepp och fyra fregatter med tillsammans mer än 2 000 mans besättning var långt större än vad som var vanligt i danska flottan under den långa fredsperioden. Under fredsåren sökte man hålla rustningarna till ett absolut minimum, tre mindre vaktkepp (ett till Köpenhamns redd, ett till Öresund och ett till Stora Bält) och ett enkelt skolskepp för sjökadetterna – gärna en liten fregatt. Också den svenska eskadern om sex linjeskepp och två fregatter var markant, och båda länderna markerade härmed demonstrativt sin vilja att försvara sin neutrala status i den omfattande internationella krisen.

Men denna demonstrativa beslutsamhet tycks mer ha tjänat som en diplomatisk signal än som ett egentligt taktiskt verktyg. I praktiken var situationen ganska flytande. Av dagboken framgår det, att umgänget med de två krigförande makterna i form av en fransk kapare och en engelsk örlogsbrigg var ganska vänskapligt. Detta karaktäriserar väl den dansk-norska rollen under de oroliga åren under 1700-talets andra halvsekel. Precis utanför skären var det krig. Men Danmark förhöll sig neutralt och profiterade på det storpolitiska läget. Det medförde bland annat, att man i hamnarna kunde möta båda de krigförande sidorna, fullt upptagna med att hos den lokale konsuln få ut den största möjliga vinsten för sina senaste kapningar. Detta kaparkrig var inget problem för den danska administrationen, så länge den inte gick ut över den dansk-norska sjöfarten och handeln. Vi ska senare återvända till den politiska situationen, men först ska vi skissa hur vardagen tedde sig ombord på eskadern 1756.

Den 6 juli hade den danska eskadern avseglat från Sundet med kurs mot Norge. Tre dagar senare var den framme. Det var linjeskeppen *Stormarn*, *Fyen*, *Delmenhorst* och *Ditmarsken* och fregatterna *Møen*, *Hvide Ørn*, *Bornholm* och *Wildmanden*. Högste befälhavare var schoutbynacht Römeling.⁸

Eskadern förtöjde med trossar i land, och då alla åtta skepp väl hade kommit i hamn, sköts salut från kastellet på Christiansø. Som hälsning till Römelings flaggskepp sköts nio kanonskott, som besvarades från kastellet med nio skott. Nu kunde skeppen bara invänta den svenska eskaderns ankomst.

Den 11 juli var den 24-årige kaptenlöjtnanten Peter Schiønning iland. Han var med på sjötåget som officer ombord på linjeskeppet *Fyen* med 50 kanoner. I Kristiansand besökte han Christiansholms kastell, kyrkorna, skogen och hela staden.⁹ Denna tur följdes av flera liknande, både i sällskap med andra officerare och på egen hand. Det fanns mycket att se. Han tecknade landskapet i skogarna, fascinerad som han var av de höga fjällen, beväxna med träd och grönska.¹⁰

Tills vidare fanns det inte så mycket att göra i Flekkerø. Fregatten *Hvide Ørn* skickades ut den 17 juli för att kryssa och hålla ett öga, dels på att de krigförande makterna inte störde handeln, dels efter de väntade svenska fartygen.

Den 12 juli 1756 var Schiønning i Kristiansand hela dagen. På förmiddagen såg han ett artilleriregemente ställa upp för mönstring för generalmajor Sehested.¹¹ Kompaniet, som tillhörde major Sandberg, sköt med musköter, och snabbskott med kanoner.¹² De sköt också till måls ”efter skivan” med kanoner och ”kastade bomber” efter skivan. Ett annat kompani under major Huitfeldts befäl mönstrade också samma dag.¹³ Och de kompletterade uppvisningen med att kasta en ”bomb ut ur sjön tillsammans med hela sin krutladdning”. Det var mörsare – krumbanekanoner.

När han nu i alla fall var i staden, gjorde Schiønning naturligtvis visiter hos stadens honoratiore, som god sed krävde. Han var både hos stadens kommandant Stock, stiftamtmand Adler, general Sehested, biskop Paludan och flera andra.¹⁴ I det hela taget fanns det många förnäma borgare, som sjöofficerarna kunde gå på besök hos, när det inte fanns något att göra ombord. En gård, dit det kom många sjöofficerare, var familjen Suhms. De var släkt med amiral Suhm, som var chef för Holmen, örlogsvarvet hemma i Köpenhamn.¹⁵

I slutet av augusti arrangerades det också ett par baler. Först i land på den lokala kungsgården, dagen därpå ombord på flaggskeppet *Stormarn*. På fritiden övade sig också officerarna i militära och sjömansmässiga färdigheter. Vid flera tillfällen kappseglade man med skeppens slupar och barkasser.

Tegning af Esquadren, forløbet inden for Tre Kroner.

1, Flag og Orlogsskibet Kronning Juliana Maria. 2, Orlogsskibet Cron Prinsen. 3, Orlogsskibet Wenden. 4, Orlogsskibet Oldenburg. Orlogsskibet Sjyren. 5, Orlogsskibet Stormarn. 6, Orlogsskibet Salland, hvilas laas i det ordinaire Løb. 7, Orlogsskibet Salland, hvilas laas i det ordinaire Løb. 8, Orlogsskibet Belmanhoff. 9, Orlogsskibet Nallekladet. 10, Orlogsskibet Rorvig. 11, Frigatten Bornholm. 12, Frigatten Hvide Orn, i Bøigen ved Kulabrandevist. 13, Frigatten Daquen. 14, Frigatten Wildmanden, i det Nye Løb. 15, Vagtsskibet Frigatten Christiansøe.

Tegning af Esquadren, forløbet udi Renden.

1, Flag og Orlogsskibet Kronning Juliana Maria. 2, Orlogsskibet Cron Prinsen. 3, Orlogsskibet Wenden. 4, Orlogsskibet Oldenburg. 5, Orlogsskibet Sjyren. 6, Orlogsskibet Stormarn. 7, Orlogsskibet Salland. 8, Orlogsskibet Belmanhoff. 9, Orlogsskibet Nallekladet. 10, Orlogsskibet Rorvig. 11, Orlogsskibet Sjymorphen. 12, Frigatten Bornholm, hvilas laas i Løbet. 13, Frigatten Christiansøe. 14, Frigatten Wildmanden. Frigatten Hvide Orn, som hørte til den tidligere Division, var paa Skind Vagt.

Den utrustade danska eskadern på Köpenhamns redd 1757, där skeppen låg och väntade på att förenas med den svenska eskadern. Teckning av Jørgen Balthasar Winterfeldt, sedermera amiral, tillhör Forsvarets Bibliotek i Köpenhamn.

Dueller och hetlevrade sjöofficerare

Som nämndes i början, var allt dock inte bara idyll och artighetsvisiter. Den 17 juli 1756 blev det duell mellan två officerare från örlogsskeppet *Fyen*, Holenberg och Soelberg.¹⁶ De möttes i land på en i förväg avtalad plats – Madam Suhms gård. Här duellerade de två, men duellen avgjordes utan blodspillan. Precis hur vet vi inte, för ingen av de närvarande tycks ha skrivit ned något.

Det tidigare omtalade grälet mellan löjtnant Biørnsen och kapten Breuning höll också på att sluta med duell – till på köpet på däck inför det meniga manskapet. Man får intrycket att Biørnsen var en grälsjuk typ. Han hade ett speciellt problem med den nyutnämnde navigationsdirektören Lous, som var ombord för att förkovra sig i sjömanskap.¹⁷ När Biørnsen

började med sina utgjtelser, sade Lous bara: "ah, svara honom inte, utan låt honom prata på..." Det retade upp Biørnsen våldsamt. Men Lous var behärskad, och dessutom utbildad teolog. Så han kunde knappast tillåta sig att utmana honom på duell. Därför nöjde Biørnsen med att föraktfullt kalla honom "student". En förolämpning som inte bet på den sansade Lous.

Schjönning kände inget behov av att blanda sig i grälen. Hellre använde han sina lediga stunder till intellektuell konversation med de två civilis-terna ombord, den ovannämnde navigationsdirektören Lous och skeppsprästen Didrik Top.¹⁸ Och en eftermiddag var Schjönning iland tillsammans med Top och Lous och övade pistolskytte. "Jag träffade målet första gången", noterade Schjönning nöjt.

Prästen Top stod för den dagliga själavården för de 424 själarna ombord på *Fyen*. Det skulle inte bara hållas gudstjänst varje söndag. Det fanns också tillfällen, när man måste begrava besättningsmedlemmar, som hade dött av sjukdom eller vid olyckor. Och den 5 september 1756 var det till och med sju pojkar, som konfirmerades ombord.

Underhållsarbete, kött och öl

Det fanns en rad praktiska dagliga uppgifter, som skulle lösas under expeditionen. Ombord på *Fyen* genljöd ljudet av drevkylor under fyra dagar i rad i mitten av augusti. Det kalfatrades "både utom- och inombords". Samtliga timmermän i hela eskadern sattes till uppgiften för att arbetet skulle löpa så effektivt som möjligt. Det var hantverkarförmännen från flaggskeppet *Stormarn*, som stod för arbetet. Under augusti kalfatrades alla eskaderns skepp på samma sätt.

Man måste också tänka på logistiken. De många männen i besättningen måste få sin brödföda. Det fanns inte tillräckligt med kött i trakten kring Flekkerø för att man skulle kunna köpa mat där. Därför skickade man en mindre "kongebåd" till Jylland efter oxar.¹⁹ Likaså måste man sörja för dryckesvaror. Schjönning anförtroddes uppgiften att beställa och avhämta 35 fat öl från Kristiansand med skeppets barkass. Det höll på att gå galet, då de stötte på en klippa inomskärs, med barkassen tungt lastad med 17 fat öl. De kom snabbt av grundet, och ingen skada skedde. De flesta faten

hade för övrigt hämtats ombord och levererats tomma till bryggare Wiborg i Kristiansand, som sedan levererade de fyllda faten.

Det var mycket som man måste hålla öga på för att allt skulle fungera på skeppet. Sent under sjötåget beskriver Schiønning hur han var med på en besiktning av krutkammaren tillsammans med den stridbare löjtnant Bjørnsen, en underkanonjär och en konstapel. Där långt nere i den mörka krutkammaren var det inte småsaker som skulle kasseras: "18-pundiga karduser 220, 12-pundiga 240, 6-pundiga 85 ... liksom 6 handspakar som hade gått i bitar, vilket allt kasserades, karduserna kastades överbord och handspakarna brändes i vår åsyn." Karduserna var de segeldukspåsar som fylldes med krut till kanoner av olika kalibrar. Det vanliga problemet tycks ha varit att de blev sköra och gick sönder.

Franskt och engelskt besök

Den 7 augusti 1756 skedde äntligen något som bröt tristessen. På eftermiddagen klockan 18.30 kom en liten fransk kapare in i hamnen med ett stort engelskt kofferdiskepp, som han hade kapat. Kaparen sköt salut för flaggskeppet *Stormarn* med sju kanonskott, strök sin vimpel och besättningen hurrade tre gånger och satte toppseglet. Saluten besvarades med tre kanonskott. Därefter seglade kaparen in till Kristiansand med sin pris för att sälja den. Kaparen var från Dunkerque och hade fyra kanoner och några små relingsstycken. Besättningen var på 45 man.

Schiønning noterade, att man sade om kaparen, "att hans master hade knän, så att han kunde lägga ner dem. Låg således och fiskade i Nordsjön och sålde fisk till kofferdiskepp för att utforska deras tillstånd, då han, om omständigheterna var goda, reste sina master och tog dem." Den uppfinningsrike kaparen hade på bara 10 dagar tagit tre priser. Då kaparskeppets kapten kallades ombord på flaggskeppet, lämnade han artigt ifrån sig sin värja vid fallrepet.

Tillsynes lämnade fransmannen fjorden redan nästa dag. Men två veckor senare, den 24 augusti, upprepades scenen. Denna gång var det enbart en engelsk örlogsbrigg som gick in i fjorden. Den hette *Swallow* och var bestyckad med 14 kanoner och 10 relingsstycken.²⁰ Skeppet fördes av kapten Angel och tillhörde Royal Navys blå eskader. Besättningen var på 145 man

och två officerare. Också han saluterade flaggskeppet med nio kanonskott, vilket besvarades med sju skott från det danska skeppet. Briggen seglade tillsammans med ett mindre fartyg, som fungerade som tender. Den var bestyckad med inte mindre än 20 relingsstycken och förde vimpel. Tendern var uppenbart ganska väseglande och användes för att jaga mindre seglare. Den hade en stor besättning som kunde äntra och erövra dem.

De båda engelska fartygen ankrade i hamnen. Dagen därpå avlade den danske eskaderchefen schoutbynacht Römeling visit ombord på den engelska briggen, "folket mannade rår och ropade tre gånger hurra," noterade Schiønning.

Under de följande dagarna upprepades de festliga hedersbetygelserna. Engelsmännen blev liggande i Flekkerø i nästan två veckor fram till den 6 september. Under den tiden hann den engelske kaptenen med att både vara gäst på det danska flaggskeppet vid flera tillfällen och att vara värd vid en middag för eskaderchefen ombord på sitt skepp. Vid alla dessa tillfällen utväxlades det saluter, både vid ankomst och avgång från fallrepet, men i synnerhet vid skålar. Man kunde avlossa ända upp till 27 skott för en enda skål – naturligtvis utbringad för konungen. Då det skålades upprepade gånger vid dessa middagar, var kanonbesättningarna strängt sysselsatta.

En ganska speciell dag var den 4 september, då det danska flaggskeppet flaggade över topp med alla sina signalflaggor och vid middag avlossade 27 salutskott med anledning av den danska drottningens födelsedag. De båda engelska fartygen avlossade vardera 11 salutskott av samma anledning, och den engelske kaptenen avlade visit ombord för att gratulera. En festlig och imponerande syn. Ett par dagar senare lämnade engelsmännen Flekkerø med 11 salutskott och mannade rår och fortsatte sin jakt på franska skepp – Danmarks bundsförvanter.

Svenskarna kommer

Redan den 17 juli hade fregatten *Hvide Ørn* skickats ut förbi skären för att kryssa runt utanför hamnen och hålla utkik efter främmande örlogsmän eller den väntade svenska eskadern. Under den kommande tiden var antingen *Wildmanden* eller *Hvide Ørn* ständigt sysselsatta med den uppgiften.

Det rådde osäkerhet om svenskarna överhuvudtaget skulle komma. I ett brev till sin mor, daterat den 16 juli, skrev Schiønning bland annat: "här i denna hamn får vi nog vårt sommarkvarter, och jag betvivlar att vi kommer vidare. Det sägs att den svenska eskadern ska komma hit till oss."²¹ Inte förrän den 15 september observerades den svenska eskadern. *Hvide Ørn* kom in klockan 10 på förmiddagen, och mellan klockan 12 och 13 kom de svenska skeppen inseglande genom det östra inloppet till Flekkerøfjorden. Det var en majestätisk syn. Eskadern bestod av sex linjeskepp och två fregatter. Eskaderchef var schoutbynachten greve Taube.²² Följande skepp ingick:

Printz Carl Friderich med 70 kanoner, *Adolph Friderich* med 60 kanoner, *Sparre* med 50 kanoner, *Bremen* med 60 kanoner, *Printz Wilhelm* med 50 kanoner, *Sophia Charlotta* med 50 kanoner, *Mercurius* med 36 kanoner och *Phoenix* med 20 kanoner.

Allt hade gjorts klart för mottagandet. Klockan kvart i ett gick alla de danska fartygscheferna under ledning av Römeling ombord på det svenska flaggskeppet. Här välkomnade de ganska kort de nyanlända och utväxlade avtal om salut. En kvart senare gick de från bord och flaggskeppet saluterade Römeling med 8 kanonskott. Strax därpå saluterade det svenska flaggskeppet ännu en gång, denna gång för det danska flaggskeppet, åter med 8 skott. Det besvarades med 9 skott från det danska skeppet.

I ett brev hem till sin mor skrev Schiønning den 16 september 1756: "Äntligen kom den svenska eskadern igår, då vi nästan inte väntade den längre ... Vi tänker att vi snart ska gå till segels härifrån, men vart vet vi inte, dock blir det väl inte särskilt långt, ty vi har knappt proviant för 6 veckor i skeppen, och jag tror att de svenska inte ens har så mycket."²³

Under den följande tiden gick det riktigt livligt till på Flekkerøfjorden. De många svenska och danska officerarna gick på visit på varandras fartyg. Det avhölls middagar i riklig mängd, och varje gång var det noga att hedersbetygelserna var så korrekta som möjligt. Schiønning noterar noggrant vilka hedersbetygelser som avgavs. Visst fanns övergripande regler för saluter och andra "honneurs" i sjökrigsartiklarna, men när nu två länders örlogsskepp var inblandade, och de danska till på köpet formellt stod under svenskt högsta befäl, så var detta en situation, där det helt enkelt inte fanns några regler.²⁴ Därför beslöts den 16 augusti mycket detaljerat hur de

danska och svenska skeppen och officerarna skulle hälsa varandra. Trots att de båda ländernas fartyg nu var samlade, skedde inget ytterligare. Fartygen blev tryggt liggande i Flekkerøfjorden, och kriget fortsatte på det öppna havet.

Mötet med de främmande

Det speciella med händelserna i Flekkerø hamn år 1756 är att de innebar flera olika möten med främmande makter och sjöofficerare. Dessa möten förlöpte ytterst fredligt. Faktiskt framstår den fredliga och direkt hjärtliga karaktären av mötena med de franska, engelska och svenska skeppen i gräll kontrast till de interna sammanstötningarna de danska sjöofficerarna emellan ombord på *Fyen*. Det ska särskilt ses mot bakgrund av att Danmark vid denna tid var mycket nära att gå i krig mot England och att Sverige i hög grad var en potentiell fiende. Ett av de deltagande danska skeppen, fregatten *Hvide Ørn*, var exempelvis uppkallat efter den berömda snabbseglande fregatt, som Tordenskiöld hade erövrat från svenskarna 1716.

Förklaringen till det trots allt välfungerande mötet med de främmande makterna ska denna gång sökas i den formaliserade våldsutövning, som också känns igen i mindre skala från duellerna. Kungarna hade här det fulla våldsmonopolet över sina stridsenheter. I mötet med fienden fanns det därför inget personligt agg. Tvärtom lades otroligt stor vikt vid att demonstrera ömsesidig hövlighet. Den manifesterades i de många saluter och hedersbetygelser, som avgavs vid varje tillfälle. Och ändå fanns likväl motsättning, som upplevdes starkt av de deltagande officerarna.

Schiønningens brev antyder, att åtminstone han, och säkert de flesta av de danska sjöofficerarna och sjöfolket, var väl på det klara med att det fanns diplomatiska problem kring samlaget av eskadern. Den förenade eskadern var snarare en storpolitisk demonstration gentemot de krigförande parterna än en praktiskt fungerande organisation. "...jag betvivlar att vi kommer vidare. Det sägs att den svenska eskadern ska komma hit till oss" och "Äntligen kom den svenska eskadern igår, då vi nästan inte väntade den längre ... Vi tänker att vi snart ska gå till segels härifrån, men vart vet vi inte, dock blir det väl inte särskilt långt ..." ²⁵ Poängen var att Sverige

betraktade bildandet av eskadern som en nödlösning. Redan året därpå bröt landet sig ut och kastade sig in i ett aktivt krigsdeltagande på preussisk sida. Svenskarnas passiva inställning till hela projektet resulterade i en viss skepsis från dansk sida.

Säkra signaler

Under augusti månad hade Peter Schiønning tecknat och målat flaggorna och fartygen som illustrationer i linjeskeppet *Fyens* signalbok. Lustigt nog hade man valt en signalbok från 1716 som förlaga. De gamla signalerna från stora nordiska krigets tid kunde man tryggt använda för att kommunicera med svenskarna, eftersom dessa redan kände dem sedan tidigare. Det var inte tal om att röja de nyaste signalerna för svenskarna. Därför använde eskadern de gamla signalerna ”för att de inte skulle lära känna våra nya signaler”. Visst var man bundsförvanter med svenskarna – men det var man ju inte nödvändigtvis året därpå.

Efter svenskarnas ankomst följde en del pappersarbete. Man utväxlade signaler m.m. Med lottdragning hade man på förhand avgjort, att den svenske schoutbynachten skulle ha befälet över den samlade eskadern. Därför skulle de övergripande ordena, parollen, hämtas hos honom, varefter de lästes upp och skrevs av ombord på det danska flaggskeppet. Dessa order kunde sedan vidarebefordras till övriga danska skepp. På det sättet stod de inte formellt under svenskt befäl, utan mottog fortfarande order från det danska flaggskeppet. Samma sak gällde de avtalade signalerna, som också kopierades in i den danska signalboken. *Stormarn* rättade sig också efter det svenska flaggskeppet i fråga om segeltorkning och hissning av flagga och gös. Svenskarna hissade dessa vid solens uppgång, medan danskarna inte brukade hissa dem förrän kl. 8. I gengäld sköt det danska flaggskeppet, *Stormarn*, vaktskottet på kvällen, besvarat av svenskarna strax därpå. På morgonen var det svenskarna som först sköt av vakten, och danskarna strax därpå. De danska skeppen åtog sig att besvara förbipasserande kofferdisters saluter, i synnerhet danska fartygs. De svenska och danska skeppen låg till ankars på var sin sida innerst i hamnen.

Kanonån över Flekkerø

Idag kan det synas som petitesseer, men man lade stor vikt vid att det exempelvis slogs två trumvirvlar och skyldrades gevär, när eskaderchefen gick ombord på ett skepp. Och särskilt viktigt var det att man avgav samma hedersbetygelser för den danske eskaderchefen som för den svenske. På det sättet kunde ingen känna sig kränkt. När eskadercheferna passerade skeppen, om de var på inspektion eller avlade visit, skulle besättningarna manna reling.

Sist men inte minst var det alla kanonsaluterna. Sådana saluter var inte bara en tom gest. I samtiden hade de den praktiska funktionen att demonstrera att kanonerna inte var skarpladdade, och att man alltså kunde närma sig utan att frukta något. När eskadercheferna gick ombord eller från bord, sköt de danska skeppen tredubbel dansk lösen, nio skott. Vid motsvarande tillfälle sköt de svenska skeppen dubbel eller fyrdubbel svensk lösen. Dansk lösen är tre, och svensk lösen två skott, vilket i praktiken alltså blev minst fyra.²⁶ Dessa hälsningar fanns nämnda i sjökrigsartiklarna.

Vid de talrika middagarna sköts salut med kanonskott för de olika skållarna. Detta är inte platsen att räkna ut hur många gånger man sköt. Men det är intressant att notera att denna sed, i motsats till de ovannämnda hälsningarna, inte nämns i sjökrigsartiklarna. Inte desto mindre var man mycket noga med att det saluterades korrekt. Det var alltså en fråga om heder och artighet officerare emellan, inte om paragrafer.

Nedan återges Schiønnings dagboksanteckningar från två dagar i september som exempel på det häftiga salutskjutandet. Notera det udda antalet danska skott och det jämna svenska:

Den 21 september 1756. Dinerade de alla här ombord hos kommandör Lützwow [på det danska flaggskeppet *Stormarn*], då den svenske schoutbynachten kom ombord fick han 9 kanonskott.²⁷ Det sköts för 3 skållar, för var och en av de 2 första 27 kanonskott från vårt flaggskepp, och 15 från vårt och vart och ett av de danska skeppen, för den 3:e sköts endast 9 skott från oss. Den 22 september 1756. Dinerade de alla hos kommandörkapten Falkengreen [på det svenska flaggskeppet *Printz Carl Fridrich*], då schoutbynacht Römeling kom ombord fick han 8 skott, det sköts för 3 skållar, för de 2 första för var och en 16 och för den sista 8 kanonskott.²⁸

Cimbrer och goter till sjöss?

Peter Schiønning ironiserade i ett brev till sin vän ombord på flaggskeppet över de talrika svenska riddarna.²⁹ "...jag har blivit bekant med så många grevar, baroner, riddare, etc. under en kort tid som aldrig förr" skriver han. Han låter skina igenom att de många svenska riddarna åtminstone i hans ögon urvattnade rangsystemet. Det svenska rangsystemet tillät väsentligt fler personer att smycka sig med riddartitlar.³⁰

Schiønning anmärkte, att den danska bristen på motsvarande "små" riddarordnar väl berodde på "våra gamla nådiga herrar", som skulle finna det anstötligt att umgås med folk av så ringa stånd. Ironiskt måste Schiønning likväl anmärka, att "dock kläder det ju firmamentet skönt, att det bland stjärnor av 1:a, 2:a, 3:e och 4:e rangen också långt borta finns några usla dimstjärnor." Dessa syrliga kommentarer vittnar om att Schiønning, liksom väl de övriga danska officerarna, inte förstod hur fundamentalt annorlunda det svenska samhället styrdes, och hur viktigt just ordensväsendets roll var i frihetstidens Sverige.

I övrigt var mötet med svenskarna också på andra sätt en underlig upplevelse för de danska sjöofficerarna. Den svenske kommandörkaptenen Graman berättade till exempel, när han första gången kom över fallrepet, att han hade haft äran att vara fånge i Danmark.³¹ Schiønning anmärkte torrt i ett brev: "jag höll nästan på att tacka och säga att äran var vår."

I övrigt är det svårt att komma på några paralleller till denna förening av traditionella fiender. Schiønning blickade långt bakåt i historien och fann, att denna "märkvärdiga förening" delvis liknade de gamla cimbrernas och goternas gemensamma fälttåg mot Italien. Schiønning hade året före seglat med en expedition till Medelhavet och var välbekant med förhållandena på varmare breddgrader, så han skrev att han hade önskat att det åter hade gällt Italien, "hur gärna hade jag inte varit med." Dock var inte allt som på den gamla goda tiden. Visserligen var den svenske eskaderchefen, greve Taube, enligt Schiønning uppfattning en både vacker och galant man. Men det var lite för mycket av det goda att han var så förnäm att han snart fick gikt, och att den danske eskaderchefen strax därpå drabbades av samma åkomma. I samtiden uppfattades just gikt som en förnäm sjukdom, som delvis hängde samman med vällevnad och överflöd. Sådana vanor, me-

nade Schiønning, hade inte gripit de gamla cimbrernas och goternas anförare, "men de levde ju också under oupplysta och barbariska sekler."

Vaktjänst och broderliga fältrop

Under hela perioden, både före och efter svenskarnas ankomst till Flekkerø, fortsätter officerarnas dagliga rutiner. Förutom att tillse det dagliga arbetet ombord och utföra administrativa uppgifter bestod löjtnanternas primära uppgift av att förrätta vaktjänst.

Medan eskadern låg i Flekkerø hamn hade Schiønning vakt varannan natt och var fri varannan. Det var fyra löjtnanter som skulle dela på första- och hundvakten. Varannan gång hade Schiønning förstavakten och varannan hundvakten. Vaktjänsten innebar dels att rondera ombord på skeppet, dels att "ro patrull" runt skeppet. Varje dag fastställdes ett "ord" och ett "feltgeshrey". Idag skulle vi kalla dem fältrop och lösen. Schiønning noterar faktiskt, att svenskarna använde ordet "lösen". Oftast hörde fältropet och "ordet" ihop innehållsmässigt. Detta system resulterade i en ganska speciell gest från den svenske eskaderchefen, schoutbynacht Taube. Han fastställde följande mening, där vartannat ord var fältrop och vartannat lösen: "Länge - Önskat, Lyckligt - Råkadt, Godt - Möte, I - God, Hamn - Till, Kärlig - Förening, Imellem - Tvende, Goda - Grannar, Hwartill - Önskas, Alsköns - Lycka, Så - Länge, Blått - Rödt, Witt - Gult, Wayer - Uti." De sista orden "Wayer, uti" var fältrop och lösen dagen innan eskadern avseglade.³² Dessa fältrop för de fjorton dagar, då den dansk-svenska eskadern var förenad i Flekkerøfjorden är ett osedvanligt uttryck för arten av eskaderns förening. Den var inte en aggressiv maktfaktor, som skulle rensa haven från de krigförandes hot mot de skandinaviska ländernas handel. Snarare var det ett sedan länge önskat framgångsrikt möte i en god hamn, där två goda grannar kärleksfullt förenades i en samfällid önskan om allsköns lycka. Så skulle det i alla fall se ut. Med andra ord var det en tämligen tandlös maktdemonstration, där blått, rött, vitt och gult vajade tillsammans sida vid sida.

Avsegling

Den 29 september 1756 avseglade den samlade eskadern från Flekkerøfjorden. Det gjordes inget försök till ytterligare kryssning med de många skeppen ut i Nordsjön. I stället satte de svenska och danska skeppen genast kurs hemåt. Den 1 oktober signalerade det svenska flaggskeppet, att de två eskadrarna skulle skiljas. Några dagar senare, den 6 oktober klockan kvart i sex på eftermiddagen, ankrade de danska fartygen på Köpenhamns redd.

Expeditionen skulle visa sig vara lika resultatlös som det var anmärkningsvärd. Resultatlös, eftersom det inte gjorde det ringaste intryck på de engelska politikerna³³. Anmärkningsvärd, eftersom det var första gången någonsin som svenska och danska fartyg seglade tillsammans i en sådan eskader. Året därpå, 1757, utrustade Danmark och Sverige sina eskadrar på nytt. Den kungliga svenska eskadern under befäl av schoutbynacht Lagerbielke förenades med den danska eskadern i Nordsjön den 19 september. Även om Peter Schiønning inte deltog i denna resa, har han ändå i sin dagbok noterat fältrop och lösen för 1757 års förenade eskader. Sjötåget varade från den 29 september till den 14 oktober, och lösenorden för de sexton dagarna var följande:

Svenske – esquadre, omfavnes – kierlig, imellem – norske, steenede – klipper, foreenede – magters, langvariig – fred, bestandig – venskab, fortroelig – omgang, begge – kroners, uryggelig – velstand, handels – opkomst, undersaaters – floer, Sverrigs – glæde, Dannemarks – haab, tiltage – forfremmes, ønskes – oprigtig³⁴.

Sådana formuleringar kan verka överdrivna och kanske till och med falska i nutida läsares ögon. Men det är inte otänkbart, att det fanns uppriktighet bakom orden. Sålunda har historikern Edvard Holm framhåvt, att i vart fall den danske utrikesministern Bernstorff hoppades att förhandlingarna om ett neutralitetsförbund måtte tjäna till att knyta en närmare vänskap mellan de båda staterna.³⁵ Även om de uppstyltade ordvändningarna mest är konstruerade som artighetsbetygelser, är det ändå påfallande att den danska formuleringen framhäver uppkomsten av handel mm, medan svenskarna höll sig till mer generella vändningar om vänskap. Det avspeglar, att

eskadern från dansk synpunkt först och främst var ett medel för att skydda handeln, medan Sverige hade mer taktiska och maktpolitiska mål.³⁶

Det ska nämnas, att Sverige redan på sommaren 1757 kastade sig in i kriget i Pommern, och en av orsakerna till att den svenska eskadern inte förenade sig med den danska vid Norge förrän i september, även om den hade utrustats redan i maj, var att den under sommarmånaderna hade använts till att bistå vid överföringen av svenska trupper till Pommern.³⁷

Militära hedersbegrepp och rätten till våldsutövning

När vi som moderna läsare försöker bilda oss en ram för förståelsen av hur sjöofficerarna i Flekkerøskadren betedde sig 1756, är det viktigt att påminna om att, precis som hela deras världsbild kretsade kring begreppen våld och heder, så definierades också eskaderns och flottans handlingar av just våldsmonopol och hedersbegrepp. Det handlade inte så mycket om egentligt kroppsligt våld, utan mer om rätten att utöva våld och vem som bestämmer när våld får utövas.³⁸ Våldet ska förstås i sin vidaste betydelse. Alltså både våldsutövning människor emellan – till exempel dueller och slagsmål – och våldet i sin yttersta totalitet – kriget.

Den period, som behandlas i föreliggande artikel, betecknas ofta i dansk historisk forskning som ”den långa fredens period”. Och det rådde fred under åren 1720-1801, även om kriget ofta lurade runt hörnet. Men våldet var fortfarande en integrerad del av vardagen. Formellt innehade statsmakten, personifierad av den enväldige kungen, våldsmonopolet. Men i andra samhällsskikt, till exempel den militära klassen, var våldet ett erkänt medel för att lösa vissa problem utan att dra in statsmakten.³⁹

De danska sjöofficerarna var representanter för den militära klassen och därmed också för vissa militära hedersbegrepp. När officerarna kände, att någon hade gått deras ära förnär, förväntade samtiden att de skulle utmana ärekränkaren på duell. Med andra ord utövades en social kontroll sjöofficerarna emellan, där man mer eller mindre oberoende av statsmakten internt definierade sina egna spelregler. Efterhand som de militära stånden etablerade fasta hierarkier i de tidigmoderna samhällena, uppstod dessa ståndsinterna hedersbegrepp som ett medel att hantera och stödja det dag-

liga umgänget med varandra, både i vardags- och i konfliktsituationer.⁴⁰ De flesta undersökningar av detta fenomen behandlar 1600-talet och det tidiga 1700-talet.⁴¹ Men Schiønning's reflexioner kring dueller och slagsmål indikerar, att i mitten av 1700-talet ett skifte så smått hade inletts. En uppfattning var på väg, som pekade framåt mot en modernare mentalitet. En inre disciplinering, som erkände statens våldsmonopol och som tog avstånd från den icke-auktoriserade våldsutövningen i till exempel dueller.

Från Schiønning's dagböcker och brev känner vi till det psykologiska klimatet ombord på *Fyen*. Om detta skulle vi annars inte ha vetat något, eftersom de dueller som omtalas är frånvarande i de officiella källorna till expeditionen, exempelvis skeppsdagboken.⁴² Duellerna tillhörde en sfär, som varken var officiell eller privat. I ett brev till en vän ombord på flaggskeppet skriver Schiønning en hel del om de kottaribildningar, som uppstod på *Fyen*.⁴³ Det var starka viljor och hedersbegrepp, som möttes på skeppsdäcket. Det verkar som om några av de yngre officerarna var mer lättretliga än andra. Särskilt framhäver Schiønning den hetlevrade Biørnsen.

Om honom skriver Schiønning, "han litar på sin styva kvart, som han lärde av Torlund, och sin långa utsträckta arm." Torlund var Sjökadettakademins fäktlärare (en "kvart" är en särskild handställning i fäktkonsten).⁴⁴ Dock anmärker Schiønning, att de stridande blev goda vänner igen. Varken dagboken eller breven meddelar dessvärre något om duellernas och grälens bakgrund eller närmare förlopp.

Schiønning tyckte tydligen illa om dessa dueller och om konflikterna, som rådde ombord. Han sympatiserade med civilisten Lous och undvek enligt egen utsago de båda "partier", som hade bildats ombord. Därmed kom han i en märklig mellanställning. Det råder ingen tvekan om att Schiønning, liksom alla andra officerare ombord, var på det klara med att duellutmaningar och duellerande överhuvudtaget var strängt förbjudet. Med sig ombord hade Schiønning nämligen de nyttigvna sjökrigsartiklarna.⁴⁵ De var obligatorisk läsning för sjöofficerare. Här kunde man i § 643 läsa, att "Ingen må utmana någon till slagsmål, liksom ingen må infinna sig, när han utmanas, vid det straff som i lagen anges."⁴⁶ "Lagen" som avses är *Kong Christian den Femtes Danske Lov*, 6:e boken 8:e kapitlet "Om utmaningar och Dueller." Staffen varierade från förlust av tjänst och egendom till dödsstraff "efter sakens beskaffenhet."

Trots att reglerna om duellerande alltså var glasklara, verkar det som att Schiønning först blev riktigt förargad, när det höll på att urarta till duell direkt på däck. Det skulle ha varit galet! Det minsta man kunde förvänta sig var att duellanterna observerade diskretionens konventioner och istället förlade sin duell till en hemlig plats i land vid gryningen.

Det var Schiønning som med sitt avståndstagande uppträdde som medlare snarare än de övriga officerarna ombord. Det är intressant, eftersom den moderne iakttagaren skulle uppfatta Schiønning's ståndpunkt som den mest logiska, medan de duellerande officerarna framstår som irrationella. År 1756 var situationen emellertid den motsatta. Helt klart var dueller förbjudna, men likväl tolererades de i stor omfattning.⁴⁷

Bakgrunden får sökas i att Schiønning representerade den nya borgerliga självbilden, som med en inre disciplinering inte till varje pris behövde söka tillflykt i de traditionella våldslösningarna på konflikter. Schiønning tillhörde de mer intellektuella officerarna. Det var inte bara att han tog avstånd från dueller. Men en övning i en traditionell militär färdighet, nämligen pistolskytte, föredrog han att utöva tillsammans med två civilister. Det var bara ett fritidsnöje, inte något i militära sammanhang allvarligt. Av hans senare dagbok framgår för övrigt, att det inte var förrän 1771 som han nästa gång prövade att skjuta med pistol.⁴⁸ Pistolskytte och andre direkta kampövningar, t ex fäktning, var inte sysselsättningar som han kände behov av att bedriva särskilt intensivt.

Med allt detta sagt, bör man dock anmärka, att Schiønning ändå inte var en direkt motståndare till dueller. Faktiskt uppmanade han många år senare en god vän att utmana en annan på duell.⁴⁹ Förmodligen var det det faktum, att bakgrunden till utmaningarna 1756 var så uppenbara petiteser, som störde honom.

Förfinad hövlighet och storpolitik

Man säger med ett ofta använt citat av krigsteoretikern Clausewitz, att kriget är en fortsättning av politiken – bara med andra medel. Men man kan också se bruket av militära maktmedel i ett annat perspektiv. Kanske var kriget bara ett extremt uttryck för en förfinad kultur. Ett av många sätt att

utöva en rad ritualer för hur officerare och sjömän kunde uppföra sig gentemot varandra?

I Flekkerø 1756 uppförde sig de danska och svenska officerarna som ypperliga representanter för sin tids förfinade kultur. Allt från hälsningar och artighetsbetygelser till gräl och salutskjutning utfördes efter noggrant koreograferade och på förhand avtalade spelregler. Alla dansade runt varandra som dansade de en menuett. Deltagarna i denna dans hade kanske på ett övergripande plan en insikt i att det hela handlade om utrikespolitik och tänkbart krig. Men på det näraliggande planet var de mer upptagna av att buga sig och hälsa korrekt för rätt person vid rätt tillfälle.

När man 1757 skulle upprepa föreningen av den danska och svenska eskadern, uppstod frågan om vem som skulle ha det samlade befälet över de båda ländernas eskadrar. År 1756 hade den frågan avgjorts genom lottdragning, men nu skulle väl befälet enligt turordning gå över till den danska flottan? Så enkelt kom det inte att gå till! Svenskarna insisterade nämligen på en ny lottdragning, och frågan var ända uppe vid hovet i Köpenhamn och vände.⁵⁰ Beslutet blev dock till slut, att den danske schoutbynachten Römeling fick högsta befälet 1757. Lottdragningen var alltså en sak som togs ytterst allvarligt och nästan kom att sätta stopp för hela manövern. Men när vi nu i ovanstående skildring har sett hur mycket som gjordes av just hedersbetygelserna i samband med eskaderns samling i Flekkerø, verkar det kanske ändå mer begripligt, att just denna punkt kunde bli så avgörande. Det vittnar om 1700-talets världssyn. Hedersbegrepp och hedersbetygelser, speciellt bland militära personer, kunde visa sig vara mer avgörande än till och med kungens våldsmonopol och politiska dispositioner.

Summary

In 1756 Denmark and Sweden united in armed neutrality as a measure to keep the countries out of the emerging Seven Years War. A joint neutrality squadron was formed which was meant to unite in the very south of Norway off the city of Kristiansand. Based on ships journals, personal letters and manuscripts the article explores the relations between the officers on the Danish ships during the deployment of 1756, and also the relation between the Danish and Swedish squadrons. It is mainly the unique private archive of the Danish naval officer Peter Schjönning (1732-1813), that allows us a glimpse into the social and psychological relations on board the Danish ships.

The article shows how relations amongst the officers on the Danish ships were strained, and quarrels, fights and at least one duel challenge resulted from this. But the article also describes the daily routines aboard the squadron and shows how officers would resort to reading books and explore the harbour of Kristiansand and the countryside to find distraction from the tedious chores.

Some of the officers seem to have been particularly keen on guarding their honour even to the point where they actively would pick a fight over trivial matters. Issues of honour preoccupied these individuals. The fact that the priest and a navigation expert on board were outside of the military hierarchy seems to have provoked some of the quarrels.

The Danish squadron's relations with foreign actors like British and French privateers as well as with the Swedish squadron was all about maintaining a delicate balance between maintaining the honour of the Danish Navy and being courteous and polite towards foreigners. A lot of emphasis was put on saluting with the guns, officers visiting each others ships, and generally observing all manners of polite rituals. This was a formal way of demonstrating power while maintaining the peace. The author describes the many examples of demonstrations of honour and pageantry as formal rituals that demonstrated the right to exert violence both on the large scale between the two squadrons and on a micro scale between individual officers when they quarreled.

The Danish officers were familiar with foreign navies. A number of the officers in the squadron had sailed in the French and British navies as volunteers. However, none of them had any experience from the Swedish Navy which was strictly off limits due to the traditional animosity between the two countries. Swedish officers were not allowed to serve in the Danish Navy either. It was an awkward situation for the Danes, because it had been decided that the leader of the combined squadron was to be the Swedish admiral. There was no formal procedure or rules for Danish ships under foreign command. In reality it had no great implications because the combined squadron only gathered in mid September and parted ways again already by the end of the month without having actually met foreign warships or sailed in joint formation. The squadron served more as a symbol of international unity than as an actual fighting force.

The political intention with the gathering of the Danish-Swedish squadron was that it would send an intimidating signal to the British scaring them from engaging in naval warfare in the Danish and Swedish sphere of interest. However, it seems to have had no international political impact at all. Sweden was never very keen on the project and in 1757 they joined the French side of the war hoping to regain lost territories from the Prussians. The Danish foreign minister had hoped that the alliance would help form a closer relation between Denmark and Sweden, but this never materialized. The interests of the two states were quite different, Denmark hoping to uphold free trade under a neutral flag, Sweden on the other hand much more interested in territorial gains on the continent.

Källor

Otryckt källmaterial

Rigsarkivet

J.C.W. och K. Hirsch, *Danske og Norske Officerer 1648-1814* Skibsjournaler, Fyen, 1756.

Det Kongelige Bibliotek, Handskriftssamlingen

Schiøn. 9, 4to bd. 2 *Journal*

Schiøn. 13, 4to bd. 5 *Journal* 1782-89

Schiøn. 18. 4to, *Breve, Poesie, Inskribt. Stiile etc.*

Schiøn. 37, 4to *Tiden Anvendt* 1746-82

Schiøn. 84, 4to, *Pensees Detatchees* bd. 35. Fragmenter af adskillige gamle breve og andet

Tryckt litteratur

Bricka, C.F. *Dansk Biografisk Lexikon*, 1898.

Börjeson, Hjalmar, *Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare*, Stockholm 1942.

Feldbæk, Ole, *Revanche og neutralitet, 1720-1814*, Dansk udenrigspolitikks historie bd. 2.

Friis, Jakob, *Stiftamtmenn i Kristiansand før 1814*, Kristiansand 1941.

Garde, H.G. *Efterretninger om den danske og norske Søemagt*, Kbh. 1832–35.

Gyllengranath, C.A. *Sveriges sjökrigs-historia* bd. 2, Karlskrona 1840.

Hammar, AnnaSara, *Mellan kaos och kontroll, social ordning i svenska flottan 1670–1716*, Nordic Academic Press 2014.

Holm, Edvard, *Danmark-Norges Historie under Frederik V.* 3. bd. 1. afd., Kbh. 1897.

Krogh, Tyge, *Oplysningstiden og det magiske, henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel*, Kbh. 2000.

Lind, Gunner, "The Making of the Neutrality Convention of 1756", *Scandinavian Journal of History* Vol. 8, Iss. 1–4, 1983.

Perlestam, Magnus, *Lydnad i karolinernas tid*, Nordic Academic Press 2008.

Rodger, N.A.M. *The Wooden World – An Anatomy of the Georgian Navy*, Fontana Press 1988.

Seerup, Jakob, *Søkadetakademiet i Oplysningstiden*, Kbh. 2001.

Seerup, Jakob, "Et bestandigt og sikkert gemme..." Søofficeren Peter Schiønning samling i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftssamling" i *Magasin for Det Kongelige Bibliotek*, nr. 3, juni 2002.

Seerup, Jakob, Historien om de danske vagtskibe i Sundet, på Storebælt og Københavns Red. *M/S Museet for Søfarts årbog*, 69. 2017.

Kong Friderich den Femtes Søe-Krigs-Articels-Brev, Kbh. 1752.

Pedersen, Sune Christian, *På liv og død. Duellens historie i Danmark*, Kbh. 2003.

Topsøe-Jensen, T.A. og Emil Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og Den danske Søetat 1814–1932*, Kbh. 1935.

Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922.

Noter

¹ Peter Biørnsen, 1726–1769.

² Hans Christian Breuning, 1732– efter 1780.

³ Peter Christian Schiønning 1732–1814. För en mer utförlig presentation av Schiønningssamlingen hänvisas till Jakob Seerup, "Et bestandigt og sikkert gemme..." Søoffice-ren Peter Schiønning samling i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftssamling" i *Magasin for Det Kongelige Bibliotek*, nr. 3, juni 2002.

⁴ Örlogsskeppet *Fyen* var sjösatt på Gammelholm 1746. Det hade ett displacement på 687 läster, var 139 fot långt och 38 fot brett. Besättningen var på 424 man. Se Orlogsmuseets Skeppsregister, "Den Sorte Registrant."

⁵ Ole Stephansen, 1714–1791.

⁶ Schiøn. 37, 4to *Tiden Anvendt* 1746–82 s. 74.76.

⁷ För ytterligare upplysningar om den utrikespolitiska situationen, se Edvard Holm, *Danmark-Norges historie under Frederik V.* 3:e bandets första del, Kbh. 1897 s. 176 ff. Ole Feldbæk, *Revanche og neutralitet, 1720–1814, Dansk udenrigspolitik historie* bd. 2 s. 292ff. Se också Gunner Lind "The Making of the Neutrality Convention of 1756", *Scandinavian Journal of History* Vol. 8, Iss. 1–4, 1983.

⁸ Hans Henrik Römeling, 1707–1775. För alla biografiska upplysningar om danska sjöofficerare i denna artikel hänvisas generellt till Topsøe-Jensen och Marquard, 1935.

⁹ Peter Christian Schiønning, 1732–1813. Där inget annat sägs, bygger följande beskrivning av 1756-eskadern på Peter Schiønningss dagböcker och brev från detta sjötåg. De finns på Det Kgl. Biblioteks Håndskriftssamling, Universitetsbibliotekets Aflevering, Schiøn. 9, 4to. *Journal* bd. 1, 1732–1760.

¹⁰ Dessa teckningar är dessvärre inte bevarade till idag.

¹¹ Ove Rammel Sehested f. 1687, år 1756 chef för 1. Søndenfeldske Dragon Regiment. Denna och övriga upplysningear om danska arméofficerare har hämtats i J.C.W. och K. Hirsch, *Danske og norske officerer 1648–1814 – herefter kallad "Hirsch."*

¹² Nicolai Gustav Sandberg, sedan 1742 chef för artillerikompaniet i Kristiansand, Hirsch.

¹³ Valentin Wilhelm Hartvig Huitfeldt f. 1719, år 1756 major vid Ulrichsdals Gevorbne Infanteriregiment, Hirsch.

¹⁴ Kommandant Stock har det inte varit möjligt att identifiera närmare, Frederik Adeler, stiftamtmand 1751–66, han var sonson till amiralen Cort Adeler – *Stiftamtmenn i Kristiansand før 1814* av Jakob Friis, Kristiansand 1941. "Biskop Rasmus Paludan", 1702–59, C.F. Bricka, *Dansk Biografisk Lexikon*, 1898.

¹⁵ Ulrich Friderich Suhm, 1686–1758. Det har inte varit möjligt att utröna vilken anknytning familjen har haft till Kristiansand.

¹⁶ Christopher Carl Hendrik Hohlenberg, 1726–1773. Christian Soelberg, 1731–1785.

¹⁷ Christian Carl Lous, 1724–1804, navigationsdirektör från 1756.

¹⁸ Didrik Top, 1723–96, blev senare prost i Slagelse. Hans son, Hans Top, 1777–1833, valde själv att bli sjöofficer.

¹⁹ En liten fartygstyp, inte att förväxla med våra dagars kungayacht. Faktiskt var den generella matvaruförsörjningen i Kristiansandområdet ganska dålig just detta år, se *Stiftamtmenn i Kristiansand før 1814* av Jakob Friis, Kristiansand 1941

²⁰ HMS *Swallow* var en snau-riggad "sloop-of-war" av Merlin-klassen, som var byggd för att föra upp till 14 kanoner, men kunde, som Schiønning beskriver, föra ett större antal små, relingsmonterade kanoner. HMS *Swallow* var byggd i Rotherite, England, 1745 och såldes 1769. Klassen hade en nominell besättning på 110 man, men den större besättningen på 145 man kan bero på det större antalet kanoner.

²¹ De omnämnda breven är bevarade i Schiønnings egen avskrift efter kladden Schiøn. 18. 4to *Breve, Poesie, Inskribt. Stiile etc.*, s. 94 f.

²² Edvard Fredrik Taube af Odenkat, 1718–1758. Biografiska uppgifter om svenska sjöofficerare i denna artikel är hämtade från Hjalmar Börjeson, *Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare*, Sthlm 1942.

²³ De omnämnda breven är bevarade i Schiønnings egen avskrift efter kladden Schiøn. 18. 4to *Breve, Poesie, Inskribt. Stiile etc.*, s. 94f.

²⁴ I *Kong Friderich Den Femtes Søe Krigs Articles Brev*, 1752, finns en rad regler för "Honours" men ingen av dem innefattar möjligheten, att ett danskt fartyg skulle kunna stå under ett annat lands befäl.

²⁵ De omnämnda breven är bevarade i Schiønnings egen avskrift efter kladden Schiøn. 18. 4to *Breve, Poesie, Inskribt. Stiile etc.*, s. 94f.

²⁶ Seerup, Jakob (2017). Historien om de danske vagtskibe i Sundet, på Storebælt og Københavns Red. *M/S Museet for Søfarts årbog*, 69, s. 84.

²⁷ Adam Friderich von Lützwow, 1702–1758.

²⁸ Kristoffer Falkengreen, 1722–1789. Avancerade till viceamiral och friherre. Hade 1744–48 gjort tjänst i den franska flottan och utmärkt sig för tapperhet i strid mot den brittiska flottan.

²⁹ Nämnda brev är förmodligen skrivet till samma mottagare som det brev, som nämns i not 11. Också detta är bevarat i Schiønnings egen avskrift efter kladden år 1802. Dessvärre är mottagaren inte identifierad, se Schiøn. 84, 4to, *Pensees Detatchees* bd. 35. Fragmenter af adskillige gamle breve og andet s. 4931 ff.

³⁰ Det var först och främst den svenska svärdsorden, som i stort sett samtliga svenska officerare var dekorerade med.

³¹ Sebald Hartman von Graman, 1699–1766. Avancerade till viceadmiral. Det finns inga indikationer på varför eller när Graman skulle ha varit fångslad i Danmark. Det kan ha varit i slutet av stora nordiska kriget, då Graman seglade i civil sjöfart som förstestyrman.

³² Här återgivet med Schiønnings stavning efter journalen.

³³ Edvard Holm skrev bl.a. "Det var tydligt, att de dansk-svenska gemensamma rustningarna och hoten om repressalier inte skrämde engelsmännen det minsta." *Danmark Norges Historie under Frederik V.* 3. bd. 1. afd., Kbh. 1897 s. 177.

³⁴ Peter Schiønnings Journal for 1758, Håndskriftssamlingen, Universitetsbibliotekets Samling, Schiøn. 9, 4to s. 436.

³⁵ Holm, op.cit. s. 179.

³⁶ Ole Feldbæk, *Revanche og Neutralitet, 1720–1814, Dansk Udenrigspolitik Historie* bd. 2 s. 305.

³⁷ Gyllengranath, C.A. *Sveriges Sjökrigshistoria* bd. 2, Karlskrona 1840 s. 93–94.

³⁸ Författaren stöder sig på Max Webers klassiska definition av det statliga våldsmonopolet "En stat är en realitet, om och så länge dess förvaltning effektivt förmår att upprätthålla monopolet på legitimt fysiskt tvång." Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1922.

³⁹ Se Rodger, N.A.M, *The Wooden World*, s. 211 ff.

⁴⁰ Se Hammar, AnnaSara, *Mellan kaos och kontroll, social ordning i svenska flottan 1670-1716* s. 260 ff.

⁴¹ Se t ex Perlestam, Magnus, *Lydnad i Karolinernas Tid* och Hammar, op cit.

⁴² RA, Skibsjournaler, Fyen, 1756.

⁴³ Nämnda brev är bevarat i Schiønnings egen avskrift efter kladden 1803. Tyvärr är mottagaren inte identifierad, se Schiøn. 84, 4to, *Pensees Detatchees* bd. 35. Fragmenter af adskillige gamle breve og andet s. 4931 ff.

⁴⁴ Se Jakob Seerup, *Søkadetakademiet i Oplysningstiden* s. 110.

⁴⁵ *Kong Friderich den Femtes Søe-Krigs-Articels-Brev*, Kbh. 1752.

⁴⁶ *Ibid.* s. 192.

⁴⁷ Se Sune Christian Pedersen, *På Liv og Død, Duellens Historie i Danmark*, på s. 65f argumenterar författaren för att dueller tolererades i militära kretsar under Frederik V:s regeringsperiod i högre grad än under föregående kung, Kristian VI. Författaren hänvisar till Tyge Kroghs avhandling, *Oplysningstiden og det Magiske, Henrettelser og korporlige Straffe i 1700-tallets første halvdel*, s. 206 f. og 215 ff.

⁴⁸ Det var först den 25 september 1771 som Schiønning sköt med pistoler nästa gång. Det var vid Marienlyst utanför Helsingör tillsammans med "Vlängel-Adjutant Grüner" då de övade sig i "att sikta med pistoler i närheten av skjutbanan på ett gammalt plank. Jag sköt vidpass 15 à 16 skott och träffade tämligen väl. Han trodde, att jag hade övat mycket, och dock hade jag endast en gång förr i Norge siktat med pistoler".

⁴⁹ Se Schiønnings *Journal*, juni-juli 1783. Schiøn. 13, 4to bd. 5 *Journal* 1782–89. Det var hovjägmästare von Rantzau som Schiønning uppmanade att utmana baron von Wedell-Jarlsberg på pistolduell. Duellen genomfördes, men på Mecklenburgskt territorium, se Sune Christian Pedersen s. 63.

⁵⁰ Garde, H.G. *Efterretninger om den danske og norske Søemagt*, Kbh. 1832–35 bd. 3 s. 403.